

Josipina Turnogradska-Tomanova,

prva slovenska pisateljica in pesnica.

(Spisal Fr. Rebóš.)

„Z izvrstnim delom ste stopili v kolo naših pisateljev. Ne opešajte na potu nastopljenem! Bodite zvezda predhodnica in zgled našim dragim slovenskim sestricam! Vaša krasna povest: ‚Izdajstvo in sprava‘ bode čisto nepremenjena prihodnjič natisnjena.“

— S tem častnim poklonom je pozdravila „Slovenska Bčela“ 15. svečana l. 1851. mlado, za narod slovenski navdušeno, nenavadno nadarjeno gospodično Josipino Urbančičevo Turnogradsko, prvo slovensko pisateljico.

Žal, da se je ta mila zvezdica na obnebu slovenskega slovstva utrnila tako zgodaj; le žal, da je narod slovenski že za tri leta jokal za njo, na katero se je oziral z nado in ponosom!

Jožefa Konstancija Ana se je porodila dne 9. mal. srpana l. 1833. na gradu Turnu¹⁾ pri Preddvoru kot najstarejše dete in jedina hči

Janeza Nep. Urbančiča, grajščaka na Turnu, in njegove duhovite soproge Jožefe, roj. Terpinčeve iz Kranja. Že v zorni mladosti je izgubila naša Josipina dobrega očeta: umrl je

¹⁾ Grad Turn, ki ga nam kaže naša slika, stoji nekoliko od ceste, ki pelje v Kokro — deset minut — onstran reke Kokre na vzvišenem mestu, odkoder je najlepši razgled na rodovitno žitno polje tje doli proti Kranju in še dalje. (Prijaznega opazovavca slike naj nikar ne moti navidezna „šuma“

„Dom in svet“ 1899, šte. 11.

l. 1841. Za očetom sta žalovala tudi dva sinčka: šestletni Janko in jednoletni Fidelis.

Mlada, skrbna in razumna grajščakinja-vdova Jožefa¹⁾ Urbančičeva je za svojim soprogom prevzela gospodarstvo in je izvrstno vodila vzgojo svoje nedorastle dece.

V Tupaličah „pri Gromu“ je bival tedaj Alojzij Potočnik, bivši učitelj v Kranju, v pokoju pri svojem bratu mizarju. Njega je poklicala turnska gospa in mu izročila svojo Josipinico v vzgojo. Ob določenih urah je prihajal Potočnik v grad in poučeval bistro, ukaželjno deklico v osnovnih naukih. Potočnik je bil pobožen mož in v svojem duhu je izobraževal pridno učenko. Znal je tudi izvrstno glasovir in umeval glasbo: poučeval je Josipino v glasbeni umetnosti teoretično (v generalbasu) in praktično in jo izvežbal mojsterski.

Preddvorom je bil tisti čas kapelan Janez Kastelec (Kastelic²⁾). Njega je naprosila grajpred gradom.) Za gradom se dviguje z gostim smrečjem obrastla gora sv. Jakopa s prijazno cerkvico iz gotske dobe.

¹⁾ Jožefa je bilo ime materi naše pisateljice in ne Marija, kakor ima Glaser. Marija Urbančič, grajščakinja preddvorska, pak je bila krstna botra Josipinina.

²⁾ Pozneje je bil župnik v Kokri in umrl kot župnik v Mokronogu.

Josipina Turnogradska-Tomanova.

ščakinja, da je prihajal na Turn in poučeval krščanski nauk in latinščino za prvo šolo. Kastelec je učil Josipino tudi italijanščine, da se je je privadila popolnoma. Francoščine se je učila sama.

L. 1849. je prišel v Preddvor za kapelana cenjenim bravcem „Dom in svet“—a že znani Lovro Pintar.¹⁾ Hodil je poučevat na Turn krščanski nauk, poleg tega pa je prevzel tudi vso drugo vzgojo turnske dece. Potočnik je le še vadal Josipino na glasoviru. Ker je Pintar zidal uprav tedaj Preddvorom novo župnišče in ni imel pravega stanovanja, bival je nekaj časa stalno na Turnu. — Na podlagi, ki sta jo položila Potočnik in Kastelec, je nadaljeval Pintar vzgojo izročeni mu gojencev. Že Kastelec je poučeval Josipinega brata Janka v klasiških jeziki in ga pripravljajal za latinske šole. Te nauke je nadaljeval Pintar. Vedoželjna Josipina se je poleg brata izredno pridno učila latinščine in grščine in natančno in pravilno izdelovala latinske in grške naloge. Razven klasiških jezikov je poučeval Pintar tudi prirodoslovje, zemljepisje in zgodovino — posebno slovansko zgodovino. — Za šolo odločeni čas je bil navadno od dveh do štirih popoldne. Nato je bil prost čas, potem pa pouk v slovenščini in drugih slovanskih jezikih. Kar se je tističas slovenskega tiskalo, dobivali so vse na Turn in marljivo prebi-

rali v prijetnih večernih urah. Pintar je navduševal svoje gojence za mило materinščino, za lepo domačo govorico in netil v njih ljubezen do Hrvatov in Slovanov sploh. Dajal jim je slovenske naloge, popravljajal jih in kazal, kako naj se lepo slovenski piše. S posebnim zanimanjem je sledila Josipina besedam vrlega svojega učitelja; bila je vsa navdušena za slovenski jezik in za svoj narod. Sklenila je postati tudi sama slovenska pisateljica. Zato je bila kar najboljše usposobljena, zakaj imela je za isti čas ne navadno obširno izobrazbo: obče-evropsko in obče-slovansko.

Divni rojstveni kraj pod najlepšim delom Karavank, pod zeleno Storžčevo skupino, srebropenasta Kokra, ki šumi tam doli pod gradom Turnom, izza dobe turških napadov zgodovinsko važni grad, čarobni razgled na prekrasno triglavsko skalno morje in milobni pogled na rodovitna žitna polja: vse to je mogočno in blagodejno vplivalo na živahno, pesniško nadahnjeno grajsko gospodično.

Meseca malega srpana l. 1850. je v Celovcu začela izhajati „Slovenska Bčela“¹⁾, prvi poskus slovenskega leposlovnega lista. Naša Josipina — takrat še le v osemnajstem letu — je pristopila kot prva sotrudnica v kolo slovenskih pisateljev in si pridobila tako ime prve slovenske pisateljice in pesnice.²⁾ Njeni spisi, povzeti večinoma iz slo-

¹⁾ Da se izpopolni življenjepis Lovra Pintarja, dostavimo še nekaj zanimivosti o njem! Opozarjamo najprej na besede prof. Fr. Levca v lanski „Knezovi knjižnici“ (V. zv. l. 1898. na str. 196.), kjer piše: „Še najboljše so znali pisati (l. 1843.) tisti duhovniki in bogoslovci, ki so poprej študirali v Karlovcu, se seznanili tam z ilirizmom in se potem kot zavedni rodoljubi vrnili v Ljubljano; to so Lovro Pintar, Anton Žakelj Ledinski in Luka Jeran. Ti trije mladeniči so bili pravi pionirji slovenske zavednosti na Kranjskem.“ — Slovenska misel je okrog l. 1840. silila na dan zlasti po slovenskih semeniščih. „Slovenski knjižnici ljubljanskih bogoslovcev“ je bil začetnik in „starašina“ Lovro Pintar, tedaj (l. 1841.) semeniški duhovnik. Udje knjižnični so bili mnogi bogoslovci, pa tudi svétne gospodje, kakor grof Hiacint Thurn, Lovro Toman, Luka Svetec i. dr. Bili so vsi navdušeni pristaši Gajevi, zato so pisali v ilirščini.

Morda marsikoga zanima, da je Lovro Pintar še kot župnik bral sv. pismo v hebrejskem izvirniku.

¹⁾ „Slov. Bčela“ je nudila zdrave hrane posebno učeči se slovenski mladini, vzbujala v njej pravo slovensko rodoljubje, skušala vzgojiti slovenske deklice v navdušene domorodkinje, ki naj bi kot prave slovenske matere vzgajale svojo deco v narodnem duhu, in je bodrila bolj nadarjene Slovenke, naj tudi one sodelujejo v slovenskem slovstvu. — „Slovenska Bčela“ je imela okrog 400 naročnikov. Izhajati je nehala 7. mal. srpana l. 1853. Prof. A. Janežič je nato začel izdajati „Glasnik slov. slovstva“, pozneje pa leposlovni list „Glasnik“.

²⁾ Že pred Josipino so se poskušale nekatere Slovenke v slovenskem pisanju, toda zaslovele niso. Prva, ki jo res lahko in po pravici imenujemo slovensko pisateljico in pesnico, je Josipina Turnogradska. (Primeri Glaser: „Zgodovina slovenskega

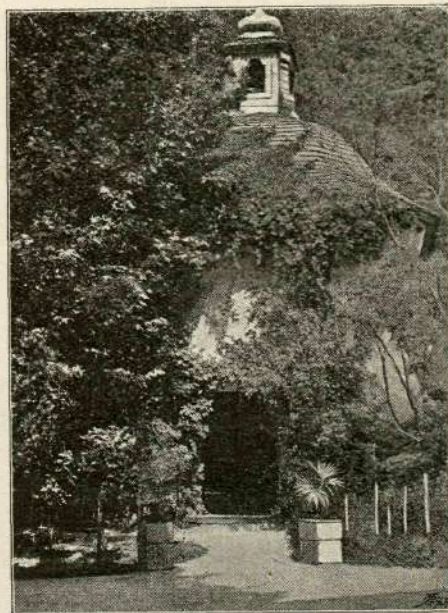
Grad Turn pri Preddvoru.

vanske zgodovine, nam jo kažejo iskreno, duhovito in verno Slovenko. Da je poznala natanko Prešernove pesmi in znala „Krst pri Savici“ na pamet, na to nas opominjajo nekatera mesta v njenih spisih, kakor: „Strašen boj je bil, — bilo je mesarsko klanje“, „Na tleh leže najmočnejši stebri slavljanstva“, „Srčnost ji vžiga rdeča lica“ idr.

Prvi sestavek iz peresa Turnogradske je prinesla „Slov. Bčela“ v II. l. (1851) pod naslovom „Nedolžnost in sila“, kjer nam popisuje mlada pisateljica z veliko prisrčnostjo nesrečno usodo Veronike Deseniške. — V istem letniku beremo še več drugih mičnih sestavkov. „Izdajstvo in sprava“ nam slika pogumnega bana arbanaškega Jurija Kastriotiča v boju proti Turkom za križ častni in svobodo zlato. Ž njim se bojuje najdražji mu prijatelj Musa. Toda obeti turškega vojskovodja Mehmeda preslepé Muso, da ubeži k

slovstva“, III. del, zv. 1., str. 37.) Josipina je imela mnogo posnemovavk in naslednic, izmed katerih so zaslovene: Lujiza Pesjakova, Pavlina Pajkova in v novejši dobi Márica Strnadova in Márica Nadliškova, urednica „Slovenke“, in še druge. — Duh Josipinin prešinjaj naše domorodne Slovenke!

sovragom. Na Dibrenskem polju premaga l. 1454. Kastriotič Muso, ki se komaj reši sramotne kazni, smrti na kolu, in slednjič pribeži zopet h Kastriotiču; skesanca pritisne velikodušni Slovan na svoje srce. Musa pade naposled v boju proti Turkom. — V

Grajska kapelica.

sestavku „Slavjanski mučenik“ se nam slika hrabra smrt za domovino mladega Slovaka Vilka Šuleka, ki so ga usmrtili Košutovci l. 1848. Zaradi tega sestavka je mlado slovensko pisateljico javno pohvalil slovaški književnik Hurban. Torej so tudi drugi Slovani zasledovali delovanje naše prve slovstvenice. — „Svatoboj puščavnik“ nam priča, kako je lahko tudi kralj z malim zadovoljen in v samoti srečnejši nego v zlatu in blesku na dvoru. Svatoboj je bil sin velikomoravskega kralja Svatopolka. Po nesrečni bitki z Nemci je bival nepoznan do smrti v puščavi. Svojim tovarišem se je razodel šele ob smrtni uri. — V tem popisu nam pisateljica prelepo slika naravno krasoto; res občudovati moramo njeno nežno in rahločutno srce, sprejemljivo za vsako mičnost v divni naravi. — „Zvestoba do smrti“ popisuje junaško smrt soproge Nikola Zrinskega v trdnjavi Sigetu na strani svojega moža, — smrt za domovino.

V III. l. „Slov. Bčele“ (1852) je priobčila Josipina pesem „Zmiraj krasna je narava“. ¹⁾ Poglejmo jo nekoliko natančneje, zakaj to je njena jedina dovršena ²⁾ pesem!

a) Pomladno jutro je.

Zarja rujna se razliva
čez plavoto čisto neba,
veličastni se snežnici
kopljejo v tresočem zlatu.

Solnce vzide.

Po gozdičih in po gajih
zadonijo čudni kori,
nježni, bistri, mili glasi,
pevajoči slavo Bóga.

Rahlo pihlja vetrček, potok žubori hvalnice Stvarniku.

I radosti napolnjeno
mora srce izdihniti:
„O prekrasna je narava!“

b) Vroč, soparen poletni dan! Vse vzdihuje po hladilnih kapljah dežja. — Oblaki se zbirajo ... Strela šviga.

Grom bobneči nebo stresa,
i po strmih gôr votlinah

¹⁾ Natisnjena je tudi v knjigi „Dr. Lovro Toman“, ki jo je izdala „Matica Slov.“ na str. 18—21.

²⁾ O njeni pesmi „Donova“ izpregovorimo pozneje nekaj besedi.

se stoglasno mu oglašja
jek grozeči. I s podnebja
vsipa se debela toča.

Hudournik naraste in poplavi rodovitno polje; toda

v strašnem boji glasno priča
stvarstvo vse, nebo i zemlja,
da se tudi v divjem sporu,
kar lepó je — lépo kaže.

In trepetajoče srce mora izdihniti:
O prekrasna je narava!

c) Jesenski večer! Solnce zahaja.

Zor rumeni opasuje
snežne vrhe i zavija
zemljo vso v krasoto rajsko.

Večerna zarja pojema, na zahodu zablišči
mila zvezda zlatosvitla.
I prevzeto mora srce
iz globine izdihniti
„O prekrasna je narava!“

d) Tiha noč po zimi! Zemljo ogrinja

krasno krilo srebrobelo.
Neštevilno milih zvezdic
lesketa se na obzoru,
i na sredi zlatih lučic
privesla prijazna luna.

Čudovit je pogled na snežne goré.

Čara takega objeto
mora srce izdihniti:
„Zmiraj krasna je narava!“

Vsakdo bo pač rad priznal, da je bila Josipina res nadarjena, rojena pesnica, na katero smo lahko ponosni. Da bi ji ne bili dnevi življenja tako kratko šteti, gotovo bi bila izdala še mnogo pesmij.

V Razlagovi „Zori“ ¹⁾ l. 1852. je priobčila lepo pripoved „Boris“, vsled katere hvali ruski časopis „Severnaja Pčela“ v Petrogradu l. 1852. rodoljubje „mlade devojke“. ²⁾

V sredi l. 1852. sta se seznanila Josipina in mladi dr. Toman osebno; osebno, pravim, zakaj duševno, po spisih, sta se že poznala dobro leto poprej. „Slov. Bčela“ je imenovala med svojimi sotrudniki takoj za dr. Tomanom Josipino Turnogradska. — Bilo je deževnega popoldneva poleti, ko sta prišla Lovro Pintar in dr. Toman skupno pod jednim

¹⁾ Marn, Jezičnik XXIV. l., str. 85.

²⁾ Glej „Ljublj. Zvon“ l. 1884! Andrej Fekonja je izvrstno popisal našo pisateljico na str. 345—352 „Ljublj. Zvon“-a l. 1884.

širokim rdečim dežnikom — (finih dežnikov takrat še niso poznali, kmetje jih še sploh niso rabili) — na Turn.

Gotovo je dr. Toman že poprej iz srca spoštoval in cenil blago Josipino, a kako se je šele vnelo njegovo srce zanjo, ko jo je spoznal po obrazu! Da razumemo, zakaj so pač odslej tako veselo odmevale strune Tomanove, čujmo, kako nam popisuje dr. Razlag to vzorno slovensko mladenko: „Rasti je visoke, kakor mlada jelka, vitko-tenka kakor gorska Vila ... duhapolnega obraza, žarnih modrih oči, belosvetlih las ... vedro čelo ... bistro oko ...“ itd.

Od tedaj je dr. Toman, ki je imel službo v Ljubljani pri finančni prokuraturi, večkrat v prostih dneh dohajal na „rajski Turn“.¹⁾

Josipina in dr. Toman sta se kmalu nato zaročila. V tem času sta bila oba marljivo delavna na slovenskem slovstvenem polju. Josipina je spisovala povestice, dr. Toman pa je pel svoje „Glase ljubezni“, „Plamice“, „Gazele“ in „Milotinke“.

Razlagova „Zora“ l. 1853. je prinesla iz peresa Josipininega povesti „Tverdislav“ in „Rožmanova Lenčica“ po narodni pripovedki. —

Poročila sta se Josipina in dr. Toman 22. kimavca l. 1853. Poročil ju je Lovro Pintar v domači kapelici.²⁾ Preselila sta se v Gradec, kjer se je dr. Toman še dalje izobraževal v pravoznanstvu, Josipina pa v splošni omiki in pisateljevanju. Ž njima je šla v Gradec

¹⁾ Tako ga imenuje dr. Toman sam na smrtni postelji (1870).

²⁾ To kapelico nam kaže naša slika. Posvečena je žalostni Materi Božji in je jako lepa. Stoji pa prosto ob vhodu v grad. Zidana je bila v osmerokotu v začetku 18. stoletja. Listina papeža Benedikta XIII., v kateri dovoljuje vsak dan jedno mašo v kapelici, je izdana v Rimu dne 2. vinotoka l. 1724. in podpisana od ljubljanskega škofijstva dne 6. listopada istega leta. (Joannes Jacobus Schilling, Canonicus et Vicarius Generalis Labacensis.) Dovoljenje zastran prisotnosti pri sv. maši ob praznikih je tako, kakor je sicer za privatne oratorije. Listina je naslovljena: „Ljubljenemu sinu Antonu Krištofu Dinzl in v Kristusu ljubljani hčeri Ani Mariji Moderni, soprogi njegovi.“ Vredna, da se omeni, je ganljiva oltarna slika Matere Božje; kdo jo je slikal,

tudi mati-grajščakinja s svojima sinovoma. Imeli so skupno stanovanje. V družino Urbančičeve gospe sta zahajala vrla slovenska rodoljuba dr. Muršec¹⁾ in dr. Razlag. To so bili pač lepi sestanki!

Dr. Toman je bil ves srečen poleg Josipine. Toda prišel je zanj, oh, tako bridki udarec: nežna cvetka Josipina Turnogradska je zvenela že prvo pomlad; umrla je za ošpicami l. rožnika l. 1854., stara še ne polnih 21 let. Ni jej bilo dano uživati sreče materinske, katere se je že nadejala.

Neizrekljivo je žaloval dr. Toman za svojo prerano umrlo soprogo. Le v Bogu in molitvi je iskal in tudi našel tolažbe in zdravila za globoko rano, ki mu jo je vsekala bridka izguba. Ob tej priliki je zložil prelepo pesem „Vdanost v voljo božjo“, kjer poje med drugim:

Ti si dal, in ti si vzel! ...
In „zakaj?“ kdo bi umel? ...
Al', ki vzel, ti bodeš dal,
in „zakaj?“ bom tam spoznal.

Z dr. Tomanom je jokala bridko izkušana mati Jožefa, ki je še v pozni starosti († l. sušca l. 1898.) vsak dan prebila nekaj trenutkov pred sliko nepozabne hčerke; jokala sta brata za jedino sestrico; ž njimi je žaloval ves narod slovenski za prvo svojo pisateljico. — Mladi pesnik Jožef Stritar je zložil ob tej priliki ta-le ljubki sonet:

Cvetica mlada stala na livadi,
najlepša, kar pomlad jih je rodila;
še komaj nežno nedro je razvila,
cvetela v prvi svoji je pomladi.

Pa glej, ko še stoji v najlepši nadi,
zapade z neba slana jo nēmila!
In krasna cvetka glavco je nagnila.
Za njo žaluje vse po zelenjadi.

Tako za Tabo, mila Josipina!
prerano, oh! cvetica ljubezniva,
žaluje draga Tvoja domovina.

Ostala večno boš nepozabljiva
pri srcu vsakega Slovenje sina.
Naj tihi mir koščice Tvoje kriva!

ni znano. Na oltarju stojita kipa sv. Frančiška Ksav. in sv. Ludovika kralja.

¹⁾ „Slov. večernice“ „Družbe sv. Mohorja“ za leto 1898. — Dr. Muršec je bil profesor gosp. Janka Urbančiča.

* * *

Dr. Lovro Toman je napisal v „Novicah“ l. 1854. poročilo o literarni zapuščini svoje tako iskreno ljubljene soproge, kjer slavi tudi njene vrline. — Poleg že omenjenih spisov, ki so bili natisnjeni, je zapustila Josipina še mnogo sestavkov v rokopisu, izmed katerih so bili nekateri popolni, drugi pa le osnovani.

Dr. Toman je obljubil, da bo izdal vse duševne proizvode pokojne pisateljice z njeno sliko na čelu, a to se žal ni zgodilo.¹⁾

Le pesem „Donova“ v „Novicah“ l. 1858. je zagledala beli dan, in „Vodnikov Spomenik“ (1859) je priobčil povestno črtico „Marula“. V pesmi „Donova“ —, ki pa je zelo prosta pesniških spon — želi pesnica o poroki cesarja Franca Jožefa I. z Elizabeto (1854), naj bi vez ljubezni združevala nju srca tako močno, večno, kakor zvezuje šumeča Donava neminljivo avstrijske dežele z ogrskimi. — V povestici „Marula“ pa se nam popisuje napad Turkov na Lemno (1475): Prebivavci mesta se hrabro boré pod

¹⁾ „Dom in svet“ prinaša po preteku 45 let sliko pokojne pisateljice, ki nam jo je blage volje poslal brat prve naše pisateljice, gospod Janko Urbančič, grajščak na Turnu. Hvala mu pristrčna! — Želeti bi bilo, da se natisnejo doslej še ne priobčeni spisi Josipinini, ki jih hranijo na Turnu. O 50letnem spominu smrti prve naše pisateljice pa naj bi dobili Slovenci in zlasti naša odrastla mladina v roke lično knjižico: Zbrani spisi Josipine Turnogradske!

izkušanim svojim poveljnikom. Toda, oh nesreče —: Sovražna pušica ga zadene v srce. Strah in obup! Tu nastopi Marula, hči padlega poveljnika, navduši obupane vojake z ognjevitim govorom in plane v prvi vrsti z mečem v roki nad sovražnike krščanskega imena. Z bojnim klicem: „Jezus! Jezus!“ premagajo slavno kristijani častivce Alahove. Pisateljica konča z besedami: To je storila Marula — Slavjanka.

Med zapuščino Josipine so se nahajale tudi razne skladbe. Omenjamo le, da si je namenila „preizvrstna sviravka na glasoviru“ sestaviti spevoigro „Črtomir in Bogomila“ po Prešernovem „Krstu“. Nemila smrt ji je preprečila velike namere.

Obnovili smo torej spomin na prvo svojo pisateljico in jo pokazali cenjenim bralcem v podobi in besedi.

Ako privede prijaznega bravca prilika v krasni rojstveni kraj Josipine Turnogradske, da stopi za nekaj trenutkov na grad Turn, opazil bo, predno pride do krasne grajske kapelice žalostne Matere Božje, na levi kamnit spomenik, visoko piramido, ki so jo postavili „jedinii hčerki in sestrici v spomin“ z napisom:

Zmiraj krasna je narava.

Jednak spomenik stoji tudi v Gradcu na grobu naše pisateljice. Na njem beremo globoko-pomenljive besede, s katerimi sklenimo svoje črtice! Glasé se:

Kdor dušno živi, ne umrje.

